

УДК 37.013.42

Колесникова О.В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»; директор Харківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 38 (Україна).

**ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ
УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ
РОЗБУДОВИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ.**

З опорою на досвід управління загальноосвітнім навчальним закладом та результати досліджень інклюзивної практики сьогодення у масових школах виокремлено п'ять ключових проблем, розв'язання котрих визначає перспективи української школи щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти за місцем проживання всіх дітей, зокрема таких, що мають обмежені можливості за станом здоров'я. Вирішені проблеми – щаслива дитина, успішне майбутнє українського суспільства. Ігнорування проблем – відсутність умов для розвитку соціальності дитини з особливими освітніми потребами, унеможливлення перспективи українського суспільства щодо здорового розвитку.

Ключові слова: загальноосвітня школа, процес інклюзії, проблеми, дитина з особливими освітніми потребами.

Опираясь на опыт управления учебным учреждением и результаты исследования относительно инклюзивной практики в массовых школах, выделено пять ключевых проблем, разрешение которых определит перспективу украинской школы относительно реализации права всех детей на качественное образование по месту жительства, в частности тех, кто имеет ограниченные возможности по состоянию здоровья. Решение проблем – счастливый ребенок, успешное будущее украинского общества. Игнорирование проблем – отсутствие условий для развития социальности ребенка с особенными образовательными потребностями, отсутствие перспективы здорового развития украинского общества.

Ключевые слова: общеобразовательная школа, процесс инклюзии, проблемы, ребенок с особенными образовательными потребностями.

Based on the administration experience of the educational establishment and the results of research as to the inclusive practices in the mainstream schools, the five key problems are identified. This problem resolution will define the prospects of the Ukrainian school development in the aspect of realization of rights of all the children for quality education by their domicile, in particular, of the disabled or having special needs. The problem resolution is a happy child and successful future of the Ukrainian society. Neglecting the problems leads to the lack of the conditions for the development of sociability of a child with special educational needs and absence of the prospects for the healthy development of the Ukrainian society.

Key words: comprehensive school, process of inclusion, problems, a child with special educational needs.

Інтегруючись в європейській освітній простір, наша країна йде шляхом розбудови інклюзивної освіти. За дослідженням О. Рассказової, станом на 2012 р. достатньо розробленою виявилась її термінологічна та науково-методична база. Дослідниця констатує, що дуже плідно спрацювали вітчизняні вчені. Серед них: Н. Валентик, В. Варава, М. Ворон, Т. Ілляшенко, Н. Кравець, Ю. Найда, Н. Софій, О. Чубар, ін.; значний внесок у цю справу зробили західні науковці: Г-О. Банч, Д. Голдберг, Р. Даніелс, Д. Демплер, Д. Лупарт, Д. Мітчел, К. Стаффорд, А. Хатфілд, ін.; відзначились своєю наполегливістю учені близького зарубіжжя: С. Альохіна, О. Брешенкова, В. Любовський, Ф. Ратнер, С. Розенблюм, Т. Расторгуєва, В. Рискіна, М. Черкашин, ін. [7, с. 231-232].

Станом на кінець 2015 р., засвідчуємо, процес триває. Наука, представлена соціальною педагогікою, корекційною педагогікою, іншими галузями педагогічного знання, продовжує дослідження, і вони все більше набувають значущості для шкільної практики, знаходячи для цього відповідні форми. Приміром, зауважимо на актуальному навчально-методичному посібнику «Дитина з особливими потребами: медичні та психолого-педагогічні аспекти розвитку, навчання і виховання», що у 2014 р. був виданий Харківською академією неперервної освіти за загальною редакцією А. Покроєвої і підготовлений авторським колективом, у склад якого увійшли прогресивні вчені - прихильники інклюзивної освіти: Ю. Бойчук і Г. Сіліна, В. Кобильченко і Г. Кукуруза, фахівці з інших наукових галузей [2]. Українські освітяни, у свою чергу, з інтересом вивчаючи інклюзивну практику Німеччини, Канади, Голандії, інших західних країн, наполегливо

накопичують власний досвід втілення в існуючій реальності ідеї забезпечення *рівних* можливостей для всіх дітей на отримання якісних освітніх послуг за місцем проживання, що знайшла себе у вітчизняному правовому полі у 2009 р. з ратифікацією Конвенції ООН про права інвалідів. І тут доречним стане згадати, приміром, про усім відому школу № 168 м. Києва (Оболонський район столиці), яка сміливо взялася ще у 2006 р. за інклюзивне навчання як модульну інновацію й на сьогодні вже має 17 класів з 26-ти за мережею з інклюзивним навчанням – для учнів з ДЦП. Є школи у Полтаві і у Львові, у Запоріжжі та Сімферополі, в інших містах України, відомі як учасники проекту «Крок за кроком», який прийшов у вітчизняну освіту з канадським досвідом теорії і практики інклюзії у 2001 р. та завершився у 2013 р. Наприклад, автор даної публікації очолює Харківську загальноосвітню школу I-III ступенів № 38 (Фрунзенський район міста), яка не увійшла свого часу у названий проект, але з 2009 р. взяла курс на інклюзію і на сьогодні має 3 класи в школі I ступеню, в яких 10 учнів з важкими вадами мовлення первинної або вторинної природи, із затримкою психічного розвитку включені в загальний освітній процес, а 5 учнів, що за станом здоров'я навчаються за індивідуальною формою, набувають соціальності за рахунок системного цілеспрямованого включення їх у життя шкільної спільноти у позаурочний час або протягом навчального дня, перебуваючи в класах разом з іншими дітьми – за згодою та бажанням батьків.

У результаті такого руху – оптимістична статистика від Міністерства освіти і науки України до 5-ої річниці затвердження державної Концепції розвитку інклюзивної освіти: у порівнянні з попереднім роком, у 2015-2016 навчальному році в загальноосвітніх школах класів з інклюзивним навчанням стало на 25 % більше (1798 ос.), а школярів, що в них навчаються, - на 18,5 % (або 2701 ос.). Це при загальній чисельності дітей з обмеженнями за станом здоров'я по Україні – 166 тис.

Таким чином, процес інклюзії в країні, зокрема в сфері загальної середньої освіти, продовжує набирати обертів і, без усякого сумніву, говорить про серйозні зрушення в суспільстві. І спрацьовує на підтвердження нашої ідеї про пріоритет в сучасній шкільній практиці соціальної, соціально-педагогічної і психологічної роботи [6], і об'єктивно стимулює дослідників з соціальної педагогіки і соціальної роботи до пошуку відповідей на актуальні питання щодо вітчизняної школи в контексті визначеного напрямку соціальних перетворень.

Врешті-решт, означений процес засвідчує прагнення України забезпечити за міжнародними стандартами дотримання загальних людських прав тих, хто має обмежені можливості за станом здоров'я і потребує особливих умов для природного розвитку особистої соціальності, продуктивного самовиховання і конструктивної соціалізації [7].

Однак, перефразовуючи відомий афоризм А.Чехова, процес інклюзії на рівні масової школи в Україні не був би таким райдужним, якщо б не був би таким сумним. З позицій комплексної оцінки ситуації. На такий настрій налаштовують проблеми, що цей процес супроводжують. Вони не зменшуються в кількісних показниках з часом, з розвитком системи, а виявляють спроможність накопичуватись у геометричній прогресії та розповсюджуватись за законами дифузії. При тому – поглиблюватись, висвітлюючи траєкторію наближення мало очікуваних результатів у «зоні найближчого розвитку» українського суспільства.

У даній статті *за мету* беремо зауважити на ключових проблемах інклюзивної шкільної освіти в Україні з позицій її перспективи, спираючись на досвід управління процесом інклюзії на рівні загальноосвітнього навчального закладу та аналіз результатів роботи в даному напрямі інших закладів. Ураховано при підготовці матеріалу й узагальнену точку зору практикуючих у масових школах соціальних педагогів, психологів, логопедів, учителів та їхніх асистентів, що професійно реалізують себе в контексті розбудови інклюзивної школи і можуть бути визнані обізнаними експертами.

Зауважимо, що основні положення викладеного знайшли себе в доповіді, підготовленій для учасників Міжнародної науково-практичної конференції, яку ініційовано й організовано Київською науковою організацією педагогіки та психології: «Наукова дискусія: питання педагогіки та психології»; 4-5 грудня 2015 р., м. Київ, Україна.

Отже, *проблема перша*. Полягає в тому, що на мега-рівні не враховано і досі того факту, що інклюзія в сучасній вітчизняній школі виступає історично обумовленим фактором наступності та водночас фактором продовження розвитку школи як одного із провідних суб'єктів соціальної роботи серед інститутів соціального виховання. Сам термін, нагадаємо спираючись на вислів Г. Банча, передає *ідею* («всі учні можуть навчатися в одному освітньому середовищі без сегрегації певної групи учнів») [7, с. 233]. І коли наполягають окремі вчені або представники влади на «неготовності суспільства» або на

«неоднозначному сприйнятті інклюзії вчителями», то здебільшого помиляються. Або не до кінця володіють інформацією про сучасну українську школу та її попередників. Не заперечуємо, що дійсно відкриттям для частини науковців, для освітян, в цілому для суспільства України став термін «інклюзія» та похідні від нього, які прийшли із заходу. Але не його суттєвості. І на сьогодні уточнення інклюзії як категорії в українському варіанті не виключає потреби в подальших спеціальних дослідженнях. На нашу думку, термін потребує на такі дослідження так само, як потребує спеціальних досліджень визначення «дитина з особливими освітніми потребами». Категорія є не виправдано розширеною, якщо йдеться про суті про дітей з обмеженнями психофізичного порядку. Логічним буде на підставі висновку фахівців внести, відповідно, зміни й у нормативно-правові документи.

Проблема друга. Міститься в об'єктивній відсутності результатів вивчення з позицій теоретичного узагальнення вже наявного досвіду організації інклюзивного навчання як системної інновації, тобто передового педагогічного досвіду (зауважимо, не пов'язаного з проектом «Крок за кроком»). І тут не зайвим буде згадати про напрацьоване наукою і практикою з часів С. Шацького та А. Макаренка. Доречним стане звернутися до комплексного методу цілеспрямованого конструювання такого досвіду, що має виважену, науково обгрунтовану, емпірично перевірену модель реалізації (автор – академік А.М. Бойко [1]).

Проблема третя. Вбачаємо її у хаотичності, неупорядкованості процесу інклюзії в шкільній освіті сьогодення, хоча на часі заявити про закінчення організаційно-емпіричного етапу на всеукраїнському рівні: за плечима науковців і освітян 12 років масштабного дослідження в рамках проекту «Крок за кроком» та 5 років з часу офіційного визнання інклюзії в Україні – з часу прийняття нормативних документів, що складають правові основи процесу. Він, цей процес, як спостерігаємо, не спирається і досі на механізми, що походять з напрацьованого державним управлінням, педагогічним менеджментом. При тому, що в арсеналі державотворців – обсяжні дослідження видатних західних фахівців (Дж. Купман, В. Лай, Дж. Берон, Ралф В. Тайлер, ін.), ґрунтовний доробок вітчизняних науковців – досвідчених практиків, визнаних учених ХХ-ХХІ ст. (В. Кремень, В. Крижко, Л. Ващенко, Л. Даниленко, В. Луговий, О. Коберник, Е. Лунячек, О. Касьянова, О. Мармаза, ін.). Використання потенціалу науки про управління

надало б можливість уникнути сегментарно-експериментальних проявів псевдоінноватики, яка на виході може призвести до нівелювання найпрогресивнішої з позицій розвитку цивілізованого суспільства філософсько-педагогічної ідеї і привнести деструкцію в інклюзивну практику вітчизняної масової школи. І вплинути, врешті-решт, негативно на життя конкретної дитини з обмеженими психофізичними можливостями, батьки якої довірилися гаслам інклюзії, довірилися загальноосвітній школі – як провіднику ідей і як авторитетному партнерові в співпраці на дитину, заради дитини, для дитини.

Проблема четверта. Стосується кадрів. І не тільки в аспекті забезпечення новими фахівцями – асистентами вчителя (вихователями). Їх, до речі, за інформацією Міністерства освіти і науки України (за словами директора профільного департаменту Ю. Кононенка), у 2015 р. збільшилось на 36,1% (введено 994 посади в штатні розписи шкіл). Нагальна потреба є і в педагогах-дефектологах, логопедах – як мінімум. Максимум – і у фахівцях іншої кваліфікації, які володіють спеціальними знаннями для роботи з дітьми, що мають вади розвитку клініко-педагогічної природи. Такі фахівці (хоча б по одному на загальноосвітній заклад) зможуть плідно працювати в складі шкільної соціальної психолого-педагогічної служби і в межах своєї компетенції надавати послуги на місці кожній дитині з обмеженнями; вони зможуть взаємодіяти з фахівцями-медиками, що таку дитину «ведуть»; зможуть мобільно взаємодіяти з батьками, брати участь у внутрішньошкільній роботі з підвищення кваліфікації учителів тощо. Вчителі, в свою чергу, вкрай потребують підготовки із загальної, соціальної, корекційної педагогіки і вікової психології. Їх знання, як доводить досвід багаторічного спілкування, дуже обмежені або не підтримуються, не оновлюються. Програми в закладах підвищення кваліфікації (перепідготовки вчителів) у цьому контексті потребують перегляду з урахуванням включення інклюзії у процес освіти.

Проблема п'ята. Залишається у фінансово-економічній площині. Але акцентуємо увагу на необхідності адресної підтримки навчальних закладів, які вже працюють у режимі інклюзії або взяли курс на неї. Свій ресурс – управлінський, людський – такі заклади вже використовують, бо без своєчасного його включення процес був би неможливим [5]. Адже цього замало – так само, як і підтримки ззовні – з боку благодійників, переважно іноземних. До слова, за причини дефіциту фінансування по всіх

статтях загальноосвітньої школи України на ідеях інклюзії можуть відбуватися спекуляції з метою отримання матеріально-технічної підтримки – як вихід із скрутного становища.) Тут слухним буде ввести відомий афоризм від першого канцлера Німецької імперії Отто фон Бісмарка (1815-1898) «Той, хто економить на школах, будуватиме тюрми».

Якщо адресних державних інвестицій не буде, інклюзія не зможе набирати сили, процес не вийде на новий етап розвитку, більше того – закономірно послабиться. А потім (з високою вірогідністю) – зупиниться: без палева немає руху. В заручниках опиниться знов-таки дитина, «особлива» дитина. І змусимо її «ховатися від суспільства у хворобу» (А.Залкінд), щоб набувати «індивідуальний життєвий досвід інвалідності як історично та культурно сформований соціальний конструкт» (О. Рассказова) [7, с. 243-244]. Якщо це так, «... пока еще время», поспешим «оградить себя, ...от высшей гармонии» отказаться. «Не стоит она слезинки хотя бы одного того замученного ребенка ...» (Ф.М. Достоевский, роман «Братья Карамазовы», ч. 2, кн. 5, гл. «Бунт»).

Висновки. Таким чином, перспективи української школи в контексті розбудови інклюзивної освіти прямо залежать від розв'язання цих ключових проблем. Виходячи із досвіду, доходимо висновку: якщо діяти саме в окресленому напрямі, можна отримати конкретизований позитивний результат вже найближчим часом. Вимірюватись такий результат буде в кожній «просто школі» – «школі для всіх» [3] - особливих, неповторних, унікальних і таких необхідних. Бо «людина потрібно у щось вірити, у щось таке, що б виповнювало її справжнім натхненням. Їй необхідно відчувати, що її життя має сенс, що вона потрібна в цьому світі» (Ханна Сенеш) [4].

Література

1. Алла Бойко: наукові, навчальні й моральні уроки [Текст]: Наукова педагогічна школа / [Упоряд. Л.А. Семеновська, А.В. Хоменко, В.М. Мокляк]; ПДПУ ім. В.Г. Короленка. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2009.– 416 с.
2. Дитина з освітніми потребами: медичні та психолого-педагогічні аспекти розвитку, навчання і виховання: навч. -метод. посібник / Бойчук Ю.Д., Сіліна Г.О. та ін. [За заг. ред. Покроєвої Л.Д.]. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, Видавництво «Точка», 2014. – 292 с.
3. Інклюзивна освіта. Посібник для батьків. Досвід Канади: посіб. – К. : ТОВ «Фірма «Есе», 2013. – 120 с., с. 88
4. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. / [Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві]; пер. з англ. – К. : – СПД – ФО Парашин І. С., 2010 – 296 с.
5. Колесникова О.В. Аналіз ресурсного забезпечення та реальних можливостей загальноосвітнього навчального закладу як необхідна умова запровадження інклюзивного навчання / О.В. Колесникова // Молодь в умовах нової соціальної перспективи: Збірка наукових праць. – Випуск 14. – Част.1. – Київ, 20 – 21 березня 2012 року. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 277-282.
6. Колесникова О.В. Соціальна, соціально-педагогічна і психологічна робота в школі: оглядовий аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду: [науково-методичні матеріали] / О.В. Колесникова / [ред. І.М. Трубавіної]. – Харків: ТОВ «Славена». – 2010. – 136 с.
7. Рассказова О.І. Развитие социальности учнів в умовах інклюзивної освіти. Теорія та технологія: монографія / О.І. Рассказова. – Х. : ФОП Шейніна О.В., 2012. – 468 с. – бібліогр.: с. – 422 - 465.